

Отримано: 13 вересня 2017 р.

Прорецензовано: 19 вересня 2017 р.

Прийнято до друку: 25 вересня 2017 р.

e-mail: rockgorn@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2017-6(34)-67-72

Пінь А. М. Аналіз зовнішньої заборгованості країн «Великої сімки»: виклики та перспективи / А. М. Пінь // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», вересень 2017. – № 6(34). – С. 67–72.

УДК: 336.3: 339.7.

JEL-класифікація: F34

Пінь Андрій Михайлович,

аспірант Тернопільського національного економічного університету

АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ КРАЇН «ВЕЛИКОЇ СІМКИ»: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Проблема зовнішньої заборгованості розвинутих країн привертає все більше уваги дослідників, оскільки за останні десятиліття спостерігається помітне зростання обсягу зовнішнього державного боргу розвинутих країн, темп приросту зовнішньої заборгованості перевищує темп економічного зростання, про що свідчить зростання показника зовнішній борг-ВВП. У контексті аналізу зовнішньої заборгованості країн «Великої сімки», встановлено, що послаблення продуктивності сприяє посиленню боргового тягаря на економіку даних країн. Незважаючи на пожвавлення економічного зростання, майже серед усіх країн G7, недостатня продуктивність не сприятиме послабленню зовнішньоборгового тягаря.

Ключові слова: зовнішній борг, зовнішній борг-ВВП, зовнішня заборгованість, боргова політика, продуктивність, борговий тягар.

Пинь Андрей Михайлович,

аспірант Тернопольского национального экономического университета

АНАЛИЗ ВНЕШНЕЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ СТРАН «БОЛЬШОЙ СЕМЕРКИ»: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Проблема внешней задолженности развитых стран привлекает все больше внимания исследователей, так как в последние десятилетия наблюдается заметный рост объема внешнего государственного долга развитых стран, темп прироста внешней задолженности превышает темп экономического роста, о чем свидетельствует рост показателя внешний долг-ВВП.

В контексте анализа внешней задолженности стран «Большой семерки», установлено, что ослабление производительности способствует усилению долгового бремени на экономику данных стран. Несмотря на оживление экономического роста почти всех стран G7, недостаточная производительность не будет способствовать ослаблению внешнедолговой бремени.

Ключевые слова: внешний долг, внешний долг-ВВП, внешняя задолженность, долговая политика, производительность, долговое бремя.

Andrii Pin,

Ph.D. student of Ternopil National Economic University

THE ANALYSIS OF EXTERNAL INDEBTEDNESS OF THE G7 COUNTRIES: CHALLENGES AND PERSPECTIVES

The problem of the external indebtedness of developed countries draws more attention and concern nowadays, since there has been a considerable increase in the level of the external debt of developed countries for the last decades. Moreover, the increment rate of external indebtedness outpaces the increment rate of economic growth and an increase in the external debt-to-GDP ratio of developed countries underpins the tendency. The debt dynamics of G7 countries draw special attention, since those countries represent the majority of net global wealth, generate half of the global GDP and are the top-ranking economies according to the Human Development Index. Despite the fact that almost all the G7 economies have managed to boost economic growth, an inadequate rate of productivity is hardly likely to alleviate debt pressure. It is recommended to address the productivity issues, since the tendency of external indebtedness accumulation to outpace economic growth increases the cost of necessary reforms and adjustments.

Key words: external debt, external debt-GDP, external indebtedness, debt policy, productivity, debt burden.

Постановка проблеми. За останні десятиліття обсяг державного боргу в розрізі розвинутих країн світу значно зріс. Ключовим фактором такої тенденції є розширення адміністративної та соціальної сфер. Статті державних видатків більшості індустріальних країн відображали стрімке зростання вже у ХХ столітті. В середньому, величина державних витрат у розвинутих країнах збільшилася з 12% від ВВП у 1913 р. до 43% від ВВП у 1990 р. До кінця минулого століття середній показник співвідношення боргу до

ВВП у розвинутих економіках наблизився до позначки 79% від ВВП [1, с. 7]. Зважаючи на це, джерела та особливості нагромадження державного боргу є важливими аспектами для врахування під час розробки стратегій запобігання виникненню надмірного боргового тиску, а також у разі потреби антикризових і посткризових заходів. Країни G7, так званої «Великої сімки», потребують виокремлення в контексті аналізу зовнішньо-боргової ситуації. Лідери даних країн проводять зустрічі на регулярній основі з метою обговорення глобальних економічних викликів та узгодження економічної політики для подолання економічних проблем. Аналіз зовнішньо-боргової ситуації країн «Великої сімки» дозволить адекватно оцінити основні тенденції боргової політики та стабілізаційних заходів розвинених країн світу загалом, оскільки економічну політику G7 вважають еталоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку багатьох учених, зовнішня заборгованість не лише уповільнює темп економічного зростання країни, але й становить загрозу виникнення кризи ефективності та платоспроможності [1; 2; 3; 4]. Високий рівень зовнішньої заборгованості унеможливує повноту реалізації прав людини та досягнення стратегічних цілей розвитку країни [2, с. 17]. У випадку перевищення рівня державного зовнішнього боргу позначки 90–100% від ВВП виникає негативний вплив на економічне зростання [1, с. 3].

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз динаміки зовнішньої заборгованості для виявлення перспектив щодо мінімізації боргового тягаря. У контексті досягнення мети необхідно виокремити такі завдання:

- аналіз причин виникнення зовнішньої заборгованості у країнах G7;
- виявлення супутніх факторів посилення боргового тягаря;
- рекомендації щодо мінімізації рівня зовнішньої заборгованості в довгостроковій перспективі.

Виклад основного матеріалу. Станом на кінець 2015 року частка країн «Великої сімки» в обсязі зовнішнього боргу всіх розвинених країн світу складала 66%. У грошовому вираженні зовнішньо-боргова позиція цих країн становила 42,5 трлн дол. США, що на 3,7% менше ніж у 2014 році. Три з семи країн-учасниць клубу G7, Франція, Великобританія та Німеччина скоротили величину зовнішнього боргу в середньому на 10% у період 2014–2015 рр., тоді як Італія продемонструвала дещо гірший результат, проте значущий як для періоду в один рік – 7,8%. Рівень зовнішнього боргу Японії помітно зріс за аналогічний період – 8%, тоді як США та Канада продемонстрували доволі скромний, повзучий приріст зовнішньо-боргового навантаження – 2,6% та 1% відповідно. Динаміка зовнішньої заборгованості країн G7 за останнє десятиріччя представлена на рис. 1.

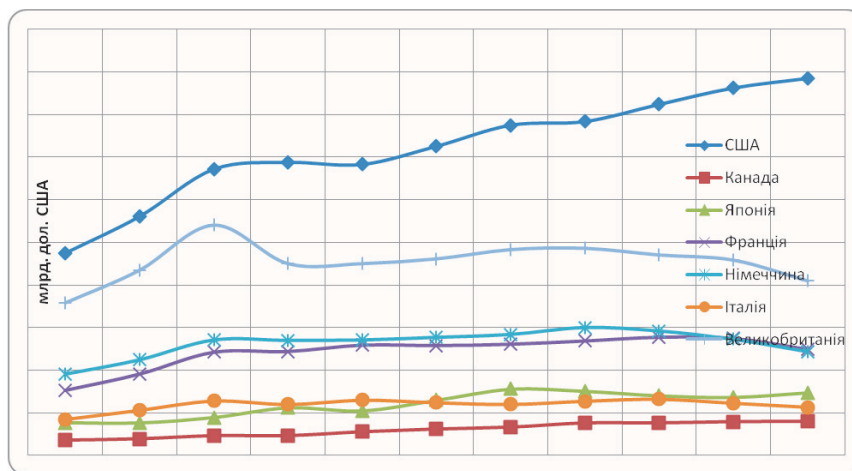

Рис. 1. Динаміка валового зовнішнього боргу країн «Великої сімки» в період 2005–2015 рр.

Джерело: складено автором на основі даних Світового банку [5].

Незважаючи на те, що за останні чотири роки економічне зростання Японії на душу населення за інтенсивністю не відрізнялося від середнього значення аналогічного показника країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), активна частка населення помітно скорочується у зв'язку із перевищенням темпу приросту населення, що старіє, над економічно активним населенням. Своєю чергою така ситуація призводить до послаблення внутрішнього комерційного інвестування [6, с. 2]. Дефіцит державного бюджету щодо ВВП у 2015 році становив 4,8%. До того ж, продуктивність праці приблизно на чверть нижча ніж у половини провідних країн-учасниць ОЕСР. Непосильні бар'єри для входу на ринки та виходу з них придушують інноваційний потенціал країни загалом, буквально ув'язнюючи капітал та робочу силу у сферах із низьким рівнем продуктивності. Нові підприємства, оснащені інно-

ваційними рішеннями та ідеями, не спроможні конкурувати в таких умовах [6, с. 2]. Варто додати, що посилюється асиметрія продуктивності між виробничими та невиробничими секторами, а також між лідерськими та «повзучими» суб'єктами господарювання. Така асиметричність на ринку праці призводить до нерівності в доходах. Нерегулярні працівники, частка яких становить 38% від усіх зайнятих, отримують низьку заробітну плату та не забезпечені програмами для підвищення кваліфікації. Таким чином, ринок праці Японії має дуалістичний характер: повільно зростаюча продуктивність праці, що в період 1990–2015 рр. в середньому складала 1,5% на рік, супроводжувалася зниженням рівня реальних заробітних плат, які за аналогічний період скорочувалися на 0,5% щорічно [6, с. 13]. Така ситуація характеризує посилення нерівності в доходах і суттєво стримує ріст продуктивності. Як наслідок, «повзучий» темп приросту продуктивності є чинником млявого економічного зростання Японії, яке за два останні десятиліття призвело до погіршення якості життя у країні, до рівня нижче середнього серед країн ОЕСР [7, с. 4]. До того ж, високі державні видатки та асиметричність доходів населення є наслідком того, що коефіцієнт валового державного боргу до ВВП станом на 2015 рік сягнув позначки 226%, що є найвищим показником серед усіх країн-учасниць ОЕСР [7, с. 4].

Подібно до Японії, Франція потерпає від дотримання неефективного курсу розвитку ринку праці. Нездоланий і складний трудовий кодекс, неефективні судові процеси з трудових спорів і різного виду обмеження та заборони суттєво погіршують гнучкість у державному та приватному секторах економіки, а також створюють своєрідний дуалізм, від якого страждають найменш захищені верстви населення, особливо молодь. Податки на заробітну плату серед середнього за рівнем доходів соціального класу та вище є найбільшими серед країн-учасниць ОЕСР. Складне урядування та неадекватний контроль за якістю є детермінантами неефективної системи освіти, яка неспроможна забезпечити внутрішній ринок праці спеціалістами з навичками та знаннями, що відповідають сучасним вимогам роботодавців. Як наслідок, неадекватність трудового законодавства та трудових спорів разом із неефективною системою освіти значно погіршують рівень продуктивності праці. У поєднанні з низькою продуктивністю праці, державні витрати Франції, які у 2015 році сягнули 57% від ВВП, значно поглиблюють прогалину між дохідною та видатковою статтями державного бюджету країни [8, с. 2]. Соціальні видатки, кількість працівників найнятих державою та операційні витрати були найвищими серед країн ЄС у 2015 році. До того ж, наявність значної кількості відомчих і допоміжних державних установ, обов'язки яких часто накладалися, призвели до виникнення неузгодженостей у процесі розробки соціальної стратегії країни. Соціальні трансфери зазвичай були надмірно щедрими та неефективними. Частки пенсійного та медичного забезпечення у ВВП стрімко зростали. Загалом низька продуктивність і надмірні державні видатки суттєво стримували економічне зростання, а натомість посилили вплив боргового тягаря – у 2015 році відношення державного боргу до ВВП складало 100% [8, с. 2].

Економіка Великобританії також стикнулася з проблемами продуктивності праці та асиметрії в доходах населення. Темп економічного зростання Великобританії сповільнився, знизившись із 3,1% у 2014 до 2,2% у 2015 [9, с. 254]. Будучи рушійною силою економічного зростання, рівень особистого споживання збільшився завдяки зростанню реальної заробітної плати та збільшенню мінімальної заробітної плати. Проте структура приватного споживання Великобританії вказує на домінування позичкового фінансування споживання над власними заощадженнями. У перші два посткризові роки (2009–2010 рр.) рівень заощаджень коливався в межах 27–33 млрд фунтів [9, с. 254]. Однак цей показник продовжує зберігати низхідний тренд, опустившись до 23 млрд фунтів у 2015 та продовжує спадати [9, с. 254]. Натомість, рівень споживчих позичок домашнім господарствам здійснив помітний стрибок: у період із 2009 р. по 2010 р. обсяг споживчих позичок скоротився на 5 млрд фунтів, зберігаючи низхідний тренд, тоді як на початку 2011 почав зростати, а в період із 2014 р. до 2015 р. збільшився на 20 млрд фунтів. Така економічна поведінка цілком виправдана, оскільки найбільша з часів Великої депресії світова фінансова криза 2008 року спричинила виникнення умов високого ризику та невизначеності. Побоювання щодо рецидиву економічного колапсу спонукали до нагромадження заощаджень на «чорний день». Хоча зниження рівня заощаджень і залучення позик для фінансування приватного споживання сигналізують про збільшення сукупного попиту та нормалізацію макроекономічного середовища, нерівність у доходах і низька продуктивність праці є також детермінантами такої тенденції. Рівень доходів, фінансове благополуччя, освіта, якість знань та навичок перебувають на рівні нижчому ніж середній серед країн G7 [9, с. 8]. Доступ до банківських кредитних ресурсів значно обмежений серед малих і середніх підприємств – рушійних сил ринкової економіки. Як і у Японії, вливання інноваційного потенціалу представленого новими підприємствами та, як результат, розширенням зайнятості висококваліфікованої робочої сили значно обмежене. Як відомо, низький рівень продуктивності впливає на об'єми та потенціал експорту, що є джерелом для здійснення ефективної боргової політики, спрямованої на зниження боргового навантаження.

Канадська економіка активно пристосовується до падіння загального рівня цін на товари, особливо в секторі енергоресурсів. Інвестиції в енергетичний сектор суттєво знизилися, що призвело до скорочення зайнятості у сферах видобутку та переробки нафти [10]. Вищенаведені фактори, супроводжувані

зниженням доходів через падіння умов торгівлі, тимчасово послабили економічне зростання Канади у 2015 р. Починаючи з 2010 р., темп приросту ВВП Канади поступово знижувався, сягнувши 0,9% у 2015 р. У 2010 р. темп приросту склав 3,08% [11]. Обсяг виробництва різко скоротився в тих сферах виробництва, які постраждали від падіння загального рівня цін, проте в інших сферах, особливо експортно-орієнтованих, збільшився, що, природно, стало результатом створення нових робочих місць і можливостей для перекваліфікації працівників.

Незважаючи на вагомий зрушення, нижчий за середній рівень країн-учасниць ОЕСР приріст продуктивності стримує покращення рівня життя та добробуту. Основними чинниками млявого зростання продуктивності є високі бар'єри досягнення конкурентоспроможності в мережевих секторах. Як наслідок, значно уповільнюється інноваційний розвиток і зростання продуктивності. Крім цього, за останні три десятиліття спостерігається тенденція зниження показників входу нових підприємств на ринок та виходу з нього. У 1984 р. показник входу нових підприємств на ринок становив приблизно 24–25%, тоді ж показник виходу за аналогічний рік склав приблизно 16–17% [10, с. 24]. У 2013 р. показник входу на ринок опустився до позначки 13%, тоді ж показник виходу з ринку сягнув відмітки 11–12% [10, с. 24]. Темп зниження цих показників варіювався в різні часові періоди. Зниження показника входу на ринок сягало високих темпів у 1980-ті рр., ранні 1990-ті рр. та пізні 1990-ті рр. На противагу, помітне зростання даного показника відбулося у два етапи: всередині 1990-х рр. після набирання чинності Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (НАФТА) та в період 2001–2007 рр., що характеризувався бумом цін на нафту та сприятливим економічним середовищем загалом. Показник виходу з ринку притримувалася аналогічного тренду за винятком пізніх 1980-х рр. та ранніх 1990-х рр. – періоди несприятливих економічних умов. Не дивно, що інтенсифікація глобальної фінансової кризи 2008 року спричинила дзеркальне відображення таких показників: показник входу на ринок зменшився приблизно на величину, на яку показник виходу з ринку збільшився. Проте, незважаючи на падіння показників, частка мікропідприємств (1–9 найманих працівників), які трансформувалися в малі підприємства (10–19) після трьох років діяльності, є середньою серед країн ОЕСР [10, с. 13]. Малі підприємства є рушійною силою зростання продуктивності та зайнятості, тому збереження такої тенденції є суттєвим завданням. На противагу, частка «старих» малих підприємств, які мало схильні до інноваційної діяльності, є досить високою щодо країн ОЕСР, а це негативно відображається на рівні продуктивності.

Окрім низьких показників входу на ринок та виходу з нього, квола мобільність капіталу всередині країни є ще одним негативним ефектом від застосування бар'єрів. Економічно невиправдане розташування ресурсів у часі та просторі, а також нединамічне переміщення капіталу суттєво стримують розповсюдження нових технологій. Як і у випадку країн G7 розглянутих вище, проблема низької продуктивності в довгостроковій перспективі значно послабить конкурентні позиції Канади, що своєю чергою призведе до хронічного наростання боргового навантаження.

Низький рівень продуктивності залишається проблемою для економіки Італії, незважаючи на поживлення економічного зростання. Італія активно відновлюється після затяжної та глибокої рецесії. Структурні реформи, гнучка монетарна та фіскальна політики, а також низькі ціни на товари посприяли виникненню поворотного моменту в бік зростання. Програма структурних реформ і звільнення від обов'язкового соціального страхування покращили ситуацію на ринку праці, зокрема поживили зайнятість. Проте економічне відновлення залишається помітно слабким, а рівень продуктивності продовжує впевнено знижуватися. Зважаючи на те, що частка працівників, чий знання та навички не відповідають вимогам роботодавців, у загальній сукупності зайнятого населення є однією з найвищих серед країн ОЕСР, поточний темп приросту рівня продуктивності суттєво не покращуватиметься, навіть у довгостроковій перспективі. Найгірше те, що скорочення інвестицій в економіку країни призводить до зниження рівня кредитування реального сектору економіки, особливо інноваційних стартапів, малих і середніх підприємств. Як і у випадку Японії та Великобританії, Італія послаблює позиції в галузі продуктивності внаслідок утрудненого доступу до банківських кредитних ресурсів.

Економіка Німеччини помітно відновилися після світової фінансової кризи 2008 р. завдяки вдало проведеним реформам, особливо у сфері зайнятості. Хоча країна характеризується високим рівнем життя, незначною асиметрією в доходах і високими показниками рівня загального добробуту, продуктивність робочої сили послабилася, особливо у сфері послуг [12, с. 4]. За останні роки економічне зростання та збільшення рівня інвестування ніяким чином не відобразилися на соціально-економічному становищі великої кількості домогосподарств із низьким рівнем доходу. Інвестування та поживлення продуктивності стримується слабким темпом зростання загального попиту у країнах, що розвиваються, в економіках Єврозони та рестрикційним регулюванням у сфері послуг. Крім цього, незважаючи на посилення фінансування транспортної інфраструктури, загальний рівень державних інвестицій залишається низьким. Інвестиції в нефінансовий комерційний сектор здебільшого спрямовуються у фізичні активи (обладнання, машинерія та устаткування). У 2013 р. інвестиції у фізичні активи склали 14% від валової доданої вартості створеної реальним сектором німецької економіки, тоді ж інвестиції в наукоємний

капітал складала 10% [12, с. 4]. Тоді як фізичні активи забезпечують виробництво виправданого обсягу матеріальних благ, що вважається двигуном економічного зростання, наукоємний капітал є рушійною силою інноваційності – невід’ємного компоненту зростання продуктивності. Незважаючи на стрімке відновлення економічного зростання після фінансової кризи 2008–2009 рр. та найнижчий рівень безробіття в посткризовий період серед країн ЄС, темп зростання продуктивності праці знизився, а у сфері послуг залишається на низькому рівні. Пожвавлення продуктивності є невід’ємним фактором забезпечення зростання рівня життя в середньостроковому та довгостроковому періодах [12, с. 9]. Інвестиції в наукоємні активи є ключовою детермінантою довгострокового зростання продуктивності [12, с. 25]. Встановлено, що від однієї п’ятої до однієї третьої часток зростання продуктивності в ринковому секторі країн ЄС та США залежить від інвестицій у наукоємні активи [13, с. 262]. До того ж, інвестиції такого спрямування мають особливо значущий вплив на зростання продуктивності у країнах близьких до переднього краю науково-технічного прогресу [14, с. 96].

Світовий економічний лідер (США) продемонстрував стрімке економічне зростання. Темп приросту ВВП перевищив передкризовий пік на 10%, завдяки чому відбулося різке скорочення безробіття у приватному секторі, зросли прибутки реального сектору та майже повністю відновилася фінансова стійкість – здатність держави підтримувати поточний рівень витрат у довгостроковій перспективі завдяки достатнім податковим надходженням без ризику неплатоспроможності чи дефолту [15, с. 12]. У короткостроковому період прогнозується щорічний приріст ВВП у розмірі 2% [15, с. 16]. Рівень безробіття скоротився з 10% у 2010 р. до 5% у четвертому кварталі 2015 р. [15, с. 21]. Дефіцит державного бюджету скоротився з 10,5% від ВВП у 2009 р. до 4,4% у 2015 р. [15, с. 26].

Проте в 90% галузей економіки спостерігають скорочення рівня продуктивності. З аналогічною проблемою стикаються навіть провідні економічні одиниці країни. Як наслідок, посилюється прогалина в доходах між соціальними групами. Коефіцієнт Джинні, статистичний показник ступеня розподілу населення за рівнем доходів, демонструє тенденцію до зростання за останніх майже п’ять десятиріч. У 1970 р. цей коефіцієнт становив 0,39%, тоді як у 2014 р. сягнув позначки 0,45% і продовжує зростати [15, с. 12]. Крім цього, нерівність у доходах простежується не лише в соціальній, але й у гендерній площині: жінки зазвичай отримують нижчу заробітну плату ніж чоловіки. Діти з бідних сімей позбавлені можливостей здобувати якісну освіту. Працездатне населення, чиї навички та знання не відповідають вимогам роботодавців, не має змоги отримати адекватне підвищення кваліфікації або перекваліфікацію.

Висновки. Отже, незважаючи на послаблення зовнішньо-боргового тягаря серед більшості учасників G7, країни-двигуни світової економіки стикаються з низкою проблем, у світлі яких послаблення боргового тиску виглядає скоріше як відтермінування неминучих економічних проблем, аніж їх вирішення. Країни «Великої сімки», незважаючи на відновлення економічного зростання в посткризовий період, змушені невідкладно вирішувати проблему послаблення рівня продуктивності. Пожвавлення продуктивності опосередковано впливає на економіку цих країн у довгостроковій перспективі, оскільки високий рівень продуктивності є запорукою припливу капіталу, пожвавлення експорту та економічного зростання загалом. Досягнення вищеперечислених цілей є важливим завданням у світлі ефективної боргової політики країни.

Література:

1. Baum A. Debt and growth : new evidence for the Euro area / A. Baum, C. Checherita-Westphal, P. Rother // *European Central Bank*. – 2012. – № 1450. – С. 1–20.
2. Vargas O. Human rights and external Debt : case study Spain / O. Vargas, M. Ramos-Escamilla, L. García // *Economía Informa*. – 2016. – № 396. – С. 3–33.4.
3. Qayyum U. Foreign aid, external debt and governance / U. Qayyum, M. Din, A. Haider // *Economic Modelling*. – 2014. – № 37. – С. 41–52.
4. Posta P. Currency and external debt crises : a unifying framework / Pompeo Posta // *Journal of Policy Modeling*. – 2016. – № 38. – С. 723–736.
5. The World Bank. Quarterly External Debt Statistics SDDS (New) [Електронний ресурс] / The World Bank // The World Bank. – 2017. – Режим доступу до ресурсу : <http://data.worldbank.org/data-catalog/quarterly-external-debt-statistics-ssds>.
6. OECD Economic Surveys Japan [Електронний ресурс] / Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) // Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). – 2017. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.oecd.org/eco/surveys/Japan-2017-OECD-economic-survey-overview.pdf>.
7. OECD Economic Surveys Japan [Електронний ресурс] / Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) // Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). – 2015. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.oecd.org/eco/surveys/Japan-2015-overview.pdf>.
8. OECD Economic Surveys France [Електронний ресурс] // Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). – 2015. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.oecd.org/eco/surveys/France-2015-overview.pdf>.

9. OECD Economic Surveys. United Kingdom [Електронний ресурс] // Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). – 2015. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.oecd.org/eco/surveys/UK-Overview-2015.pdf>.

10. OECD Economic Surveys Canada [Електронний ресурс] // Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). – 2016. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.oecd.org/eco/surveys/Canada-overview-OECD-economic-survey-2016.pdf>.

11. OECD.Stats. Economic Outlook No 101 – June 2017. Canada [Електронний ресурс] // OECD.Stats // OECD.Stats. – 2017. – Режим доступу до ресурсу : <https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=EO#>.

12. OECD Economic Surveys Germany [Електронний ресурс] / Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) // Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). – 2016. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.oecd.org/eco/surveys/2016%20Germany%20survey%20-%20Overview%20in%20ENGLISH.pdf>.

13. Corrado C. Innovation and intangible investment in Europe, Japan and the United States / Corrado // Oxford Review of Economic Policy. – 2013. – № 29. – С. 261–286.

14. OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2015 : Innovation for growth and society. – Paris : OECD Publishing, 2013. – 264 с. – (Oxford Review of Economic Policy).

15. OECD Economic Surveys. United States [Електронний ресурс] // Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). – 2016. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.oecd.org/eco/surveys/United-States-2016-overview.pdf>.